

KONFERENCIA AZ ELITRŐL

(Budapest, ELTE–Egyetemi Színpad, 1996. április 26–27.)

A konferenciát a KLT történész hallgatói, az ELTE ÁJK Bibó István Szakkollégiuma és Politológia Tudományos Diákköre szervezte. A témák megvitatása négy szekcióban történt. Az első háromban a felkért előadók referátumai hangzottak el, majd ezt követően kerekasztal-beszélgetés keretében referáltak egymás előadásaira, illetve válaszoltak a közönségtől érkező kérdésekre. A negyedik szekcióban tudományos előadásokra nem került sor, hanem csak kerekasztal-beszélgetésre a jelenlegi elit néhány meghívott képviselőjének részvételével.

A megnyitót követően *A magyar elit kialakulása és történeti tagolódása* című szekcióval kezdte meg munkáját a konferencia. Elsőként Veliky János történész tartott előadást. A reformkortól kiindulva vizsgálta meg, mire volt képes elitje vezetésével a magyar társadalom, igazolandó azt a nyitó állítását, hogy elitre szükség van. A reformkori társadalom a maihoz hasonló válságban volt: a régi kapcsolatok bomlásnak indultak, a jogi pozíciók bizonytalanokká váltak, a gazdaság nehezen működött, a társadalom egyes csoportjai között nem létezett együttműködés. Ennek ellenére a reformkor nagy teljesítményekre volt képes, és ezt nagyrészt elitjének köszönhette, amely a helyzetet jól mérte fel, és megfelelő terápiát dolgozott ki. Ez a reformelit alapozta meg a 19. század második felének sikeres polgárosodását. Maga az elit azonban megváltozott, integratív szerepe csökkent, a kibontakozó konfrontációk rontották a társadalom összteljesítményét. Az elit integratív funkciójának gyengesége, szociális érzékenységének nagyfokú hiánya figyelhető meg a két világháború között is. Emellett ekkor olyan terméketlen viták támadtak az eliten belül, mint a népi–urbánus szembeállítás, amelyet ugyancsak a társadalom szenvedett meg. A második világháborút követően hatalomra került messianisztikus elit ismét csak hátrányosan befolyásolta a társadalom teljesítményét.

A legtöbb elmélet az elit szerepét az általános érdekhez képest jelöli ki, ezért tartotta fontosnak az előadó felvázolni a *közérdek* magyarországi fejlődéstörténetét. Szerinte Mohács után következett be olyan változás államiságunkban, amely lehetővé tette, hogy a rendi, nemzeti érdekek és az állami, udvari

érdekek szembekerüljenek egymással. Az ehhez hasonló konfrontációkat Nyugat-Európában a nemzeti abszolutizmusok oldották fel, Magyarország azonban úgy jutott el a polgári átalakulás küszöbére, hogy a rendi-partikuláris érdekek fennmaradtak. A közérdekké emelésükre tett kísérletek, a reformkori érdekegyeztetési politika is csak részben lehettek sikeresek. A dualizmus idején mind többen gondolták úgy, hogy a nemzeti az állami érdekekben testesülhet meg leginkább, ami viszont kedvezőtlen helyzetet teremtett a szabadság elvének érvényesítéséhez. Trianont követően a közérdek-értelmezések konfliktusai idézték elő azt a jelenleg is érzékelhető szembeállást, amit a népi–urbánus vita jelentett. Ugyancsak máig ható problémát okozott az elit különböző történelmi csoportjainak megosztottsága 1945 után, amely jelenleg is nehezíti az elit egységbe kovácsolódását, a csoportérdekek nemzeti közérdekké integrálását.

Végül az előadó az elitet illetően fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy – Széchenyivel szólva – lelki függetlenek alkotják, akik mint ilyenek szükségképpen kevesen vannak. A többséggel való kapcsolatát azonban biztosítja lelki tehetsége és a „hihető élet”, ami hitelessé teszi a társadalom előtt. Emellett nagyon fontosak a viták, „eszmesúrlódások”, mint az elitek kommunikációjának alapvető formái.

Gerő András történész előadásában úgy definiálta az elitet, mint amely „fölül és belül” helyezkedik el az adott társadalomszerkezetben. Az elit mércéjéről szólva szembehelyezkedett az annak fontosságát tagadó nézetekkel csakúgy, mint azokkal a radikális elgondolásokkal, amelyek szerint az elit fő kritériuma a cserélődés és szociális mobilitás. Ebben a században az elit részleges vagy teljes lecserélésére, illetve felszámolására tudatos kísérletek is történtek. Ide sorolható a zsidóság közeletből való kiszorításának, majd fizikai megsemmisítésének kísérlete 1945 előtt, illetve a jóval szélesebb kört érintő radikális csere 1945 után, amely csak a hatvanas években ért véget. Az előadó Bibóhoz hasonlóan úgy látta, hogy az elitet nem a származása, hanem a tényleges teljesítménye, reagálóképessége minősíti: akkor sikeres, ha a kihívásoknak megfelelő, működő kereteket tud létrehozni. Bibóval szemben azonban a magyar elit reagálóképességének megtörését nem az 1849 utáni abszolutizmus idejére, hanem – Tisza István nevéhez kapcsolva – a századvégre-századelőre tette. Ez az elit ugyanis már nem gondolkodott racionálisan, azaz úgy állított valamit, hogy annak következményeit nem gondolta át. Nem tudott például választ adni a modernizáció olyan kihívásaira, mint az urbanizáció és a munkáskérdés.

Gerő szerint a 20. század legsikeresebb elitkísérlete a Kádár-rendszerhez kötődik. Levonva 1956-nak azt a szociológiai tanulságát, hogy az elitet nem lehet lecserélni, a rendszer elkezdte védeni saját elitjét, és elfogadta azt, hogy a szakmai érdekek jelszavával látens korporációkba szerveződjön. Ezt az elitet az a felismerés motiválta, hogy a formális pozíció önmagában nehezen örökíthető, szemben a vagyonnal, azaz, „jobb gazdagnak lenni, mint párttitkárnak”. Mindez stabil elitet eredményezett, amely nagy szerepet játszott a rendszerváltás bé-

kés lefolyásában. Már ezért sem mérlegelhető a kontinuitás–diszkontinuitás problémája, hiszen ezzel a régi-új elittel szemben is csak a tényleges teljesítményére, problémamegoldó-képességére vonatkozó követelmények állíthatók fel.

A *vita* során felmerült kérdések általában a múlt századi és a jelenkori polgárosodási folyamatokat állították párhuzamba. *Veliky János* a kétféle polgárosodás közötti minőségi különbségnek, a mai polgárság kulturálatlanságának okát a tőke keletkezésének eltérő módjában látta. Ma kevésbé kell a vagyonért – ésszel is – megdolgozni, a tőkefelhalmozás rendje nem követeli meg a szociális együttműködést. Ennek megfelelően az elit zavaros társadalomképpel és szabadságfilozófiával rendelkezik, ami rontja a reagálóképességét. *Gerő András* azt hangsúlyozta, hogy századunkban az információs tőke tett szert jelentőségre, s ez természetszerűleg más típusú tudást és gondolkodást követel a polgártól, mint a 19. században. Az elit és a társadalom közötti távolság egyik okát a megfelelő nyelvi kultúra hiányában, az eluralkodott panaszskultúrában vélte megtalálni. Ez ugyanis megakadályozza, hogy reális kép alakuljon ki az elitben a társadalomról, és fordítva. Egyetértett a két előadó abban, hogy Közép-Európában az értelmiség elitfunkcióját túlhangsúlyozták, ami messianisztikus, nagy léptékben, több évszázados próféciaokban gondolkodó értelmiségi alkatot hozott létre. Az új, demokratikus körülmények között azonban az értelmiségre szerényebb, ugyanakkor nehezebb felelősség hárul: szakértelmiségként kell működni és helytállnia. Fejlődési alternatívák kidolgozásával, a kritikai szellem fenntartásával viszont a jövőben is fontos szerepet fog játszani a kulturális sokszínűség megőrzésében.

A *Folytonosság és megszakítottság, az elit a rendszerváltozásban* című szekció keretében elsőként *Szalai Erzsébet* előadása hangzott el a rendszerváltó elitek metamorfózisáról. Kiinduló gondolata szerint az államszocializmus méhében a nyolcvanas évek elejétől társadalmi ellenelit nőtt fel, amely három csoportból állt. E csoportok egyike sem hitt az adott keretek meghaladhatóságában. A *késő Kádár-kori technokrácia* a hatalom szerkezetén belül végzett fellazító tevékenységével jelentősen hozzájárult a rendszerváltozáshoz. A *demokratikus ellenzék* stratégiája arra irányult, hogy kívülről, állandó nyomással kényszerítsen ki gazdasági és – lehetőleg – politikai változásokat. A harmadik csoport, az *új reformer értelmiség* az egyes szakterületek szükségszerű megújítását kapcsolta össze az egész politikai intézményrendszer valamilyen szintű reformjával. A három csoport, a közöttük fennállt szoros informális kapcsolat eredményeként, a nyolcvanas évek közepétől jelentős befolyást gyakorolt a politikai és gazdasági döntésekre. E látens szövetség alapját az képezte, hogy az új technokrácia a másik két rétegben saját ideológusait vélte felfedezni, még ha számára a versenyképesség fokozása volt is az elsődleges, és a demokrácia igénye nem terjedt túl az okos emberek szabadságának igenlésén.

Alapvetően ez az elit indította el a rendszerváltást, hatalmi küzdelmük eredményeként azonban szövetségük megrendült, majd átmenetileg fel is bomlott.

Differenciálódási folyamat indult meg az egyes csoportokon belül is. Az értelmiségből politikusok, bürokraták, üzletemberek váltak ki. A technokráciából kiemelkedett egy réteg, amely nemzetközileg is visszaigazolt szaktudását felhasználva elsősorban a külföldi tulajdonú bankokba áramlott, szemben a másod-harmadvonallal, amely nem rendelkezett hasonlóan konvertálható tőkével. A demokratikus ellenzék tagjainak zöme megmaradt pártja holdudvarában. Az egész bomlási folyamat lényege az volt, hogy ezek a csoportok radikális rendszerátalakító szerepüket, politikai tőkéjüket gazdasági és kulturális tőkévé konvertálták. Az eliten belüli dezintegráció eredményezte a népi–urbánus vita mesterséges újraélesztését. A kilencvenes évek elején indult meg a rendszerváltó elitek kapcsolatának regenerálódása, amelyből a népiek már kimaradtak. E folyamat csúcspontján, az 1994-es választások után a politikai hatalom a technokrácia másodvonalának, a gazdasági hatalom a technokrácia „krémjének”, a kulturális hatalom pedig a demokratikus ellenzék utódainak a kezébe került. Ez a helyzet egy újabb generációváltásig stabilnak tűnik, az állam szerepének tisztázatlansága, a klientúra-építésben fellépő feszültségek azonban jelzik, hogy a regenerálódás nem lehet tartós, újabb szétesési folyamat megindulása várható.

Fricz Tamás a népi–urbánus vitát értékelő előadásában kritikailag elemzte az ezzel kapcsolatos nézeteket. Azokkal a véleményekkel, amelyek szerint *elavult* ellentétről, letűnt korok vitájáról van szó, csak annyiban értett egyet, hogy a vita mögött álló társadalmi rétegek valóban eltűntek, a társadalomban jelentkező szemléletek, értékrendek ellentétei azonban a szociális változások ellenére is fennmaradtak. Ezért csak a „népi” és „urbánus” kifejezéseket tekinthetjük korszerűtlennek, magát a vitát azonban semmiképpen sem. A szembeállást *álvitaként* értékelő nézetek szerint kizárólag az elitet érintő vitáról van szó, amely nem tükrözi a társadalomban meglévő valóságos ellentéteket. Az előadó ezt annyiban látta igazolhatónak, hogy a mai pártrendszert valóban az elit kulturális tagolódása hozta létre, ami természetes, hiszen a rendszerváltás alatt a társadalom politikai törésvonalai nem rajzolódtak ki világosan. A vitában kizárólag az *antiszemitizmus* megnyilvánulását hangsúlyozó véleményeket Fricz Tamás azzal utasította vissza, hogy a modernizációs koncepciók vitája csak időközben terhelődött meg zsidóellenességgel. Ugyancsak elutasította azokat az elképzeléseket, amelyek a szembeállást a *tradicionalizmus* és *modernizmus* ellentétével magyarázzák. Ezek ugyanis minőségi rangsort állítanak fel a két nézetrendszer között, és az egyik nézet végső és totális győzelmét hirdetik.

Fricz Tamás tehát úgy látta, hogy a népi–urbánus ellentét az elitet átható szociológiai realitás. A rendszerváltás vetette fel ezeket a dimenziókat, amelyek egyébként a nyugati világban is jelen vannak. A gond Magyarországon az, hogy ez az ellentét irracionális elemekkel telítődött. Ilyen vonás az antiszemitizmus mellett az, hogy a pártelitek túlpörgették ezt a vitát, amire a pragmatikusabban

gondolkodó társadalom már nem „vevő”. A vita ezért ebben a formában – amikor maga a nemzet fogalma is pártviták függvényévé válik – károsan hat a politikai élet egészére, és az eliten belüli szakadás veszélyét hordozza magában. Egészséges szembenállás csak akkor alakulhat ki belőle, ha megszabadul irracionális elemeitől és meghúzódik egy konzervatív-liberális vita hátterében.

Gazsó Ferenc előadásában azt vizsgálta, hogy a rendszerváltás alatt az eliten belül milyen folyamatok zajlottak. Ennek lényegét ő a változékony állandóságban látta. Az első szakaszban, az államszocializmus bomlásának időszakában, az értelmiség elitbe áramlása felgyorsult, és ez a réteg túlsúlyra jutott mind az állami-kormányzati, mind a gazdasági, mind pedig a pártelitben. A képzett réteg így jó esélyt szerzett arra, hogy a rendszerváltás alakító tényezője legyen és pozícióját sikerrel konvertálja gazdasági tőkévé. A második szakaszban, az Antall-kormány alatt létrejövő új gazdasági menedzser-elit fő rekrutációs bázisa a korábbi hatalmi elitnek az a köre, amely a nyolcvanas években lett hatalmi aktor. Tehát a folytonosság ezen a területen sohasem tört meg, a politika szférájában azonban az elit nagymértékben kicserélődött a választói akarat jóvoltából. A hatalomból kikerült rendszerváltó elitcsoportok így ellenzéki pozícióban készültek új kormány- és hatalomváltásra, a folytonosság helyreállítására a hatalmi szféra minden szintjén.

1994-ben a régi kádərbürokrácia középső szintje vált fő politikai-hatalmi aktorrá, és mivel a gazdasági pozíciókat ennek első szintje már korábban megszálta, a nyolcvanas évek kádercsoportjai ekkor domináns elitté emelkedtek. A volt demokratikus ellenzék felismerte, hogy nincs más út a hatalom megszerzésére, mint az előbbiekkal való szövetség. A koalíció megkötése alternatíva nélküli konszolidáció irányába mutat, ez pedig könnyen befelé forduló, partikularizálódott elit kialakulásához vezethet, aminek már vannak jelei. A fő gond az, hogy a demokrácia lehetővé tenné ugyan az elitek konkurenciaharcát, ez mégis kiesik a magyar politikai mozgásból, mivel a magyar szellemi élet nem tudott kitermelni több versenyképes elitgarnitúrát.

Elek István vitaindítónak szánt előadásában úgy értékelte az elmúlt évek történéseit, hogy rendszerváltás történt hatalomváltás nélkül. Ma a korábbi hatalmi elit – leszámítva az alkalmazkodásra képtelen tagjait – szabadon érvényesítheti akaratát, amely annyiban nem meglepő, hogy a kontinuitás a békés rendszerváltás feltétele volt. A közös ígéret, a teljesítményelvű kiválasztás, a szabad verseny azonban nem teljesült, új kontraszelekciós folyamatok indultak el. A versenyben szereplők körének bővítésére, a társadalmi átrétegződésére, a középrétegek megerősítésére pedig szükség lett volna akár a gazdaságosság rovasára is, abból a politikai megfontolásból, hogy a demokráciát minél többen érezzék saját ügyüknek. Az előadó szerint a társadalom és az elit viszonya, a köztük lévő távolság nem változott a késői Kádár-korhoz képest. Az Antall-kori vezető réteg nemcsak szakmai, hanem morális tekintetben sem vált be. Úgy

tűnik, hogy mindazokat, akik a nyolcvanas évek értelmiségi eszményeit képviselik, a rendszerváltás folyamata „leírja”.

Ezután politikai felhangoktól sem mentes *vita* bontakozott ki. *Gazsó Ferenc* azt hangsúlyozta, hogy az értelmiség hibát követett el saját társadalomátalakító szerepének túlértékelésével. Nem tagadva az elit fontosságát, veszélyesnek tartotta, hogy túlságosan rátelepszik a többségre, pedig a hatalmi dimenzió a társadalomnak csak az egyik, de nem a legfontosabb alkotóeleme. A piacelvű modern demokrácia körülményei között az elitpozíciók szükségszerűen leértékelődnek. A társadalmi aktivitás növekedését és egyfajta demokratikus étosz kialakulását, intézményesülését azonban erősen gátolják a magyar társadalomban továbbélő paternalisztikus hagyományok. Ugyanakkor – éppen mai felértékelte szerepénél fogva – az elitet is felelőssé lehet tenni azért, hogy keveset tett a társadalmi alrendszerek, érdekképviseltek autonómiájáért. *Szalai Erzsébet* egy kérdésre válaszolva elmondta, hogy nem közömbös az elit minősége, mégis a magyar társadalomban bízik, hogy az elit minőségétől függetlenül is képes lesz a megújulásra.

Gazsó és Szalai a társadalom önmozgásának szerepét hangsúlyozta, *Elek István* viszont az értelmiség fontosságát emelte ki. A változások ugyanis olyan alapvető kérdéseket hoznak felszínre, amelyek szükségessé és elkerülhetetlenné teszik az értékvitákat, az alapkérdésekben nem elég pusztán a szakszerűség nevében dönteni. Az alternatív elit hiányát ő nem kis mértékben az infrastrukturális, pénzügyi háttérben meglévő különbségekkel magyarázta. *Fricz Tamás* úgy látta, hogy a polgárok és egyes politikai erők között léteznek mélyebb, törzsi kötődések, és ez például egy „társadalomellenes” gazdasági program elfogadtatását is lehetővé tette. Zárógondolatában említette, hogy az elitek olyan mértékben behatolnak a társadalom minden szférájába, hogy a mai magyarországi helyzet az ausztriaihoz hasonló, szegmentált demokrácia kialakulása felé mutat.

Az elit funkcionális és szakmai tagolódása című szekció keretében elsőként *Szelényi Iván* tartott előadást a posztkommunista hatalmi elitről, amelyet ő három frakcióra osztott. Az első domináns csoport a *menedzseri-technokrata elit*, amely a gazdasági élet vezető ereje. Fő rekrutációs bázisa a Kádár-korszak fiatal, képzett, pragmatikus gondolkodású középvezetői rétege, amely 1989 tavaszára aratott győzelmet a régi nómenklatúrával szemben. Ugyanakkor elfogadta a hatalom megosztásának új formáját, amelyben gazdasági vezető szerepét megőrizte. A politikai hatalom így új, különálló *politokrácia* mint második domináns elitcsoport kezébe került. Az első időszakban ez a réteg az ellenzéki, félellenzéki (többségében humán) értelmiségből szerveződött. A politika professzionalizálódása után azonban a politokráciából kivált az ideologisztikus *véleményformáló értelmiség*, kiszorult a közvetlen hatalomból, és az elit harmadik, kiegészítő frakciójává vált. A differenciálódási folyamat az 1994-es választáso-

kat követően felgyorsult, és a politikai hatalomba visszakerült egy nyolcvanas évekbeli mozgalmi karrier-csoport.

Az elit sok tekintetben 19. századi előképéhez hasonló feladatot vállalt magára: polgári demokráciát és kapitalizmust teremteni egy olyan társadalomban, ahol nincsenek polgárok és kapitalisták. Ennek ideológiai eszköze a *menedzserezmus*, amelynek lényege az, hogy a társadalmat nem lehet magára hagyni, szükséges a társadalmi és gazdasági folyamatok „hands-on-micromanagement”-je. Ez sok szempontból ellentétes a neoklasszikus közgazdaságtannal, a monetarizmussal és a civil társadalom eszméjével, tehát azokkal az ideológiai premisszákkal, amelyeket a technokrácia és az értelmiség eredetileg vallott. Az egyik fő feladat, a piaci intézményrendszer kiépítése ugyanis tisztán monetáris eszközökkel lehetetlen, ezért a technokrácia a költségvetési restrikció módszeréhez kénytelen nyúlni, vagyis az antietatizálás jelszavával gyakorol erős állami beavatkozást a gazdaságra. Az értelmiség azt ismerte fel, hogy a civil társadalom megteremtésének fő akadályát nem a hatalom képezi, hanem a civil emberek hiánya. Ezért civilizatori szerepet öltött magára, hogy a polgárokat „autentikus” lényekké tegye. Mindezek bizonyos *posztkommunista rituálék* kialakulásával járnak együtt.

A *bűnvallás*, a *megtisztulás* és az *áldozatvállalás* által szabadulhatnak meg az emberek az államszocialista–paternalista „fertőzéstől”, és válhatnak sorsuk felelős irányítóivá. Ez az átmenet azonban tőlük is áldozatokat követel, ám a társadalom nem igazán érti, hogy miféle kollektív büntől is kellene megtisztulnia.

Huszár Tibor előadásában azokról a veszteségekről szólt, amelyek a 20. században az elit lefejezésével, nagy kommunikatív tőkével rendelkező tagjainak eltávolításával érték a magyar társadalmat. A folyamat a két világháború között kezdődött, az elit zsidó származású részének kiszorításával és megsemmisítésével. A második világháborút követően, majd még inkább 1949 után az elit minden szegmensét érintő radikális változásokkal folytatódott, amelyek összekapcsolódtak a társadalmi autonómiák felszámolásával is. Ez nem hagyta érintetlenül az új uralkodó elitet sem, elsősorban a volt illegális kommunisták és szociáldemokraták, 1956 után pedig a kommunistaként induló, majd mind függetlenebbé váló fiatal értelmiségiek szorultak háttérbe.

Hogy ennyi veszteség ellenére az ország és a társadalom mégis meg tudta őrizni működőképességét – Huszár Tibor véleménye szerint –, *egyrészt* annak volt köszönhető, hogy egyes területeken, mint például a gazdaságirányításban, ahol a szaktudás kiemelkedőbb szerepet kapott, az 1949 előtti szakemberek nagyobb arányban maradtak meg. *Másrészt* a „hosszú ötvenes évek” homogénnek tekinthető vezetőrétegével szemben a hatvanas-hetvenes évektől a működési szükségletek olyan változásokat kényszerítettek ki, amelyek differenciáltabb elitet eredményeztek. A kulturális és kommunikatív tőke, a szaktudás általános felértékelődése nyomán központilag nem irányított, másodlagos sze-

lekciós mechanizmusok alakultak ki. A politikai tőke jelentőségének csökkenését mutatta, hogy a magas presztízsű szakmai pozíciókba döntően többgenerációs, nem pedig az ideológiailag preferált munkás- és parasztszármazású értelmiségiek kerültek. Mindez a nyolcvanas években elérte a pártelitet, a fiatal, képzett elemek súlya ezen a területen is jelentősen megnövekedett. A mozgalmi, majd kormányzati apparátusban, vezető gazdasági pozíciókban ez a csoport a későbbiekben jól hasznosítható tapasztalatokra és nemzetközi kapcsolatokra tett szert.

Lengyel György kiinduló gondolata szerint az elitváltás történelmi előfeltétele a békés rendszerváltásnak, és a békés jelleg csak úgy tartható fenn, ha konszenzuális egység van az elitcsoportok között. A magyarországi rendszerváltozás békés lefolyását többek között az biztosította, hogy már a nyolcvanas években megindult a gazdasági vezetőréteg cserélődése, ami jelezte készségét és képességét a megújulásra, ezáltal mérsékelte a társadalmi feszültségeket. A tervgazdálkodás kései időszakának gazdasági elitjére már jellemző volt, hogy döntő többségében egy vagy több diplomával rendelkezőkből állt, és az ötvenes évektől stabilan magas volt soraiban a párttagok aránya. Döntő többségük férfi, ami nem szándékos diszkriminációval, hanem rejtett társadalmi mechanizmusokkal magyarázható. Megfigyelhető ezenkívül e réteg némi előregedése is. Jellemző volt a folyamatosan emelkedő karrier, a nagy ugrások atipikusak.

Az átmenet során a gazdasági elit személyi összetétele tulajdonképpen átalakult, társadalmi összetételét tekintve azonban csak kevésbé változott. Nagyfokú fiatalodás ment végbe, túlsúlyba kerültek a negyven éven aluliak, és természetesen vesztett jelentőségéből a párttagság. Nagyon kis mértékben emelkedett a nők aránya, elsősorban a bankszférában és a gazdaságirányítás egyes területein. Továbbra is fontos a képzettség, a diploma jelenleg is belépési kritérium. Ma is uralkodó a folyamatosan emelkedő karrierminta. A jelenlegi gazdasági elitben az előadó nem látott jelentős attitűdbeli, értékrendbeli megosztottságot. A kétségtelenül meglévő véleménykülönbségek különböző metszetekben jelentkeznek, ezért ezekből konzisztens csoportvélemény nem kristályosodik ki. Az elitet – Szelényivel ellentétben – mégsem tartja világnézetileg egységesnek.

A vitában is központi helyre került az elit egységének kérdésköre. *Lengyel György* szerint a nyolcvanas években az elit és a társadalom a reformokkal kapcsolatban egységesebbnek mutatkozott, ami azzal magyarázható, hogy a célképzetek ideológiai távolságra voltak a jelentől. A kilencvenes években, amikor konkrét feladatokkal kellett szembenézni, ez az egység szükségképpen felbomlott. A demokratikus kereteket azonban továbbra is mindannyian fontosnak tartják. *Huszár Tibor* egy, a demokrácia jövőjére vonatkozó kérdéssel kapcsolatban azt hangsúlyozta, hogy a totális gazdasági válság és az erős paternalista, etatista hagyományok nehezítik a demokrácia megszilárdulását. Veszélyt jelent

a középrétegek gyengesége is. Mégsem szabad alábecsülni a társadalomban végbement strukturális változások jelentőségét, amelynek következtében csökkent a hatalmi koncentráció, társadalmi autonómiák épültek ki és demokratikus garanciák is létrejöttek. *Szelényi Iván* úgy vélte, hogy a posztkommunista rituálékat az elit nem tudatosan hozta létre. Annnyiban mégis hibáztatható, hogy a kiindulási eszmerendszeréből hiányzott a kritikai önreflexió: a civil társadalom eszményét vallotta, de nem nézett szembe a racionalizáció árával. 1989 realitása így nagy megdöbbenést keltett, és a valósághoz való adaptálódás nehéz és fájdalmas folyamatát követelte meg.

Az elit jelenvalósága című szekcióban a jelenlegi elit néhány meghívott képviselőjének részvételével kerekasztal-beszélgetésre került sor. Ebben *Bárándy Péter* ügyvéd, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke, *Gergely András* történész, egyetemi docens, volt nagykövet és *Jurányi György*, a Budapest Bank vezérigazgató-helyettese vett részt.

A kerekasztal résztvevői egyetértettek abban, hogy elitpozícióra nem társadalmi, társasági ismeretség alapján, hanem a saját szakterületen elért teljesítményekkel lehet szert tenni. A közvetlen szakmai mikrokörnyezet értékítélete ugyanis mentes a divattól. Az elithez tartozás kérdése így közvetlenül csak igen ritkán fogalmazódik meg, ugyanakkor az elit öntudatának a hiánya – *Bárándy Péter* szerint – a felelősségtudatának a hiányát is jelenti. Többek között ezzel magyarázható a társadalom és az elit „goromba” viszonya. Utaltak arra is, hogy az elit fizikailag eltávolodik a többségtől, miáltal elveszti szociális kötődéseit, reális társadalomkép és megfelelő kommunikációs készség hiányában pedig értékteremtő, mintaadó szerepét nehezen tudja betölteni. A jövőre vonatkozóan *Gergely András* a szabadversenytől várja az elitek morális megújulását. *Bárándy Péter* szerint a jogásztársadalom súlyos válságából a kiutat a hivatásrendi tudat újbóli megerősödése jelentheti. *Jurányi György* a professzianizálódást tartotta a legfontosabb követelménynek, különösen a bankszférában, amelynek központi szerepe van a magyar gazdaságban.

Végezetül szeretnénk rámutatni a konferencia jelentőségére. Magyarországon régóta folynak elitkutatások, ám ez a konferencia volt az első, amely kísérletet tett az elit történetiségével és jelenvalóságával kapcsolatos kérdéskörök áttekintésére. Nyilvánvalóvá vált, hogy csak a többoldalú megközelítések (történeti, szociológiai, statisztikai, pszichológiai) hoznak komoly eredményeket. Az előadók elsősorban statisztikai vizsgálatokra és mélyinterjúkra támaszkodva foglalmazták meg tételeiket. A tanácskozás egyik fontos tanulsága az volt, hogy Magyarországon az elit a történelmi múltban és ma is igen szűk körű. A társadalom több elitcsoport kitermelésére nem képes, így érthető, hogy a rendszerváltozás során az elit cseréje nagy nehézségekbe ütközött. Több előadó is foglalkozott az elit tagolódásával, és azt hangsúlyozták, hogy megosztottsága évszázadok óta rontja a társadalom egészének teljesítményét is. Már a rendszerváltás előtt megindult a vezetőréteg cseréje, amely alátámasztotta az átala-

kulás békés jellegét. Hatalmi küzdelem kezdődött a rendszerváltó csoportok között, melynek tétje egyik részről a pozíciók megtartása, illetve konvertálása, másik részről a hatalomba való bekerülés volt. Ez a folyamat alakította ki az elit jelenlegi tagoltságát, ugyanakkor felerősítette belső feszültségeit is.

Tekintettel a konferencia jelentőségére, a szervezők az előadások megírt változatából önálló kötetet szerkesztenek.